

Pranje novca

Nikola Varunek

mr. ekonomije, zaposlen u Državnoj agenciji za istrage i zaštitu Bosne i Hercegovine (SIPA BiH), n.varunek@gmail.com

Rezime: Efikasan sistem za borbu protiv pranja novca podrazumijeva adekvatno zakonodavstvo u skladu sa međunarodnim standardima, uspostavljanje efikasne finansijsko obaveštajne službe, međunarodnu saradnju, kvalitetnu istragu i procesuiranje kaznenog dijela pranja novca.

Ključne riječi: pranje novca, sprječavanje, otkrivanje, prikrivanje, sistem, porijeklo.

Datum prijema rada: 25. maj 2015.

Datum odobrenja rada: 30. maj 2015.

UVOD

Kvalitetna borba protiv pranja novca, bilo koje zemlje u svijetu, podrazumjeva izgradnju kvalitetnog sistema protiv pranja novca i finansiranja terorizma. Suština sistema za sprječavanje pranja novca je prevencija ali i oduzimanje nezakonito stečene imovinske koristi. Protiv pranja novca niti jedna zemlja se ne može boriti ad hoc rješenjima, samostalno. Tako da je u sklopu izgradnje sistema neophodno formiranje uprave za sprječavanje pranja novca, i to sada predstavlja međunarodni standard, jer sve zemlje trebaju da formiraju finansijsko obavještajne službe i da primjenjuju međunarodne standarde. Međunarodni standard podrazumjeva da svaka zemlja izvrši sveobuhvatan „analitički ciklus“, odnosno „nacionalnu procjenu rizika“.

Kvantitet i kvalitet pravosudnih presuda, je zapravo dokaz da je jedna zemlja izgradila sistem za borbu protiv pranja novca.

PRANJE NOVCA

Pranje novca se definiše kao svako prikrivanje ili pokušaj prikrivanja porijekla novca ili kapitala izvedenog na nezakonit način. Podrazumjeva i pretvaranje novca ili druge imovinske koristi pribavljenih kriminalnim ili drugim protuzakonitim radnjama u sredstva koja se mogu upotrijebiti i koristiti kao legalni prihod u bankovnim, trgovinskim, u prodajnim, investicijskim, preduzetničkim i nizom drugih poslova ili načinima ulaganja. U suštini pranje novca je proces kojim kriminalci pokušavaju prikriti pravo porijeklo i vlasništvo imovine koja je stečena kriminalnim aktivnostima.

Cilj je plasirati novac u finansijski sistem, bez izazivanja sumnje. Zatim, „pomjerati“ novac unaokolo u okviru ili preko mnogobrojnih nadležnosti i često u serijama složenih transakcija, tako da postane teško identifikovati njegov originalni izvor. Odnosno, „pomjerati“ novac nazad u finan-

sijski ili poslovni sistem, tako da se pojavljuje kao legalno sredstvo ili kapital.

Pranje novca dakle predstavlja upotrebu novca koji potiče iz nezakonitih radnji prikrivanjem identiteta lica koje su pribavile novac i pretvorile ga u sredstva koja navodno dolaze iz legalnih izvora.

Pojam pranja novca

Termin „pranje novca“ u pojmovnom smislu, nastao je u SAD. Pod ovim pojmom podrazumjevaju se različite aktivnosti kriminalaca i kriminalnih grupa koje su usmjerene na legalizaciju novca stečenog kriminalnim radnjama. Dakle, pranje novca možemo definisati kao proces „pomicanja“ novca stečenog na ilegalan način u legalne finansijske i ekonomske tokove.

Da bi se neku osobu moglo osuditi za pranje novca potrebno je dokazati da je ukupna imovina izvršioca proizašla iz predikatnog kaznenog djela, osim ako izvršilac ne dokaže zakonito porijeklo novca.

Pranje novca sastoji se od namjernog prikrivanja izvora, porijekla ili vlasništva nad imovinom. Inače kazneno djelo pranja novca promatra se u tri oblika, a to su: osnovni oblik, teži i privilegovani oblik.

Dakle, pranje novca je proces prikrivanja ilegalnih izvora prihoda ostvarenih putem kaznenog dijela, sa ciljem uključivanja prihoda u tokove legalnog finansijskog poslovanja. Ovo poslovanje ne podrazumjeva samo bankarski sistem, u obzir se treba uzeti mogućnost da se pranje novca vrši putem kasina, mjenjačnica, kupovine nakita, kupovinom nekretnina, itd.

Pitanje pranja novca je integralno povezano sa problemima korupcije, organiziranog kriminala, finansijske prevare, šverca i drugih kaznenih dijela usmjerenih na ostvarivanje profita.

NIVOI – FAZE PRANJA NOVCA

Moguće je da se pojavi samo jedna faza ili da se istodobno preklone sve faze. Zakoniti novac u svim se fazama miješa sa prljavim novcem, ponekad se neka faza preskoči, a neke se ponove. Sve to ovisi o odabranom načinu i tehnici, količini prljavog novca i postojećoj legislativi.

- Prva faza je „polaganje“ u kojoj se gotovina stečena na nezakonit način ubacuje u finansijski sistem, najčešće putem depozita, kupovinom imovine ili krijumčarenja. Predstavlja fizičko odlaganje sredstava stečenih kriminalom, u slučaju mnogih teških kaznenih djela sredstva stečena kriminalom imaju oblik „keša“, koje kriminalac želi ubaciti u finansijski sistem. Uspjeh u prvoj fazi znatno olakšavaju podmitljivi djelatnici i loš preventivni sustav.
- Druga faza „oplemenjivanje“ karakteristična je po brojnim transakcijama kojima se nastoji prikriti porijeklo prljavog novca. U ovoj fazi na meti se može naći svaki sektor, a najpogodniji je finansijski. Tehnika je polaganje gotovine na jedan ili više računa, istih ili različitih osoba, u zemlji i inostranstvu. Zatim, odvajanje sredstava stečenih kriminalom od njihovog izvora stvaranjem slojeva transakcija osmišljenih za prikrivanje inspekcije i davanje izgleda legalnosti. Cilj je „razbiti“ veće iznose novca, usmjeriti ih na više osoba te promijeniti njihov oblik odnosno valutu. Tehnike u ovoj fazi otežavaju otkrivanje i praćenje izvora novca.
- Faza „integracije“ se odnosi se na sredstava u ekonomiju i finansijski sistem. Najteža je za otkrivanje jer se sredstva transformišu u oblike koji su pomiješani sa zakonitim sredstvima. To je nivo u kojem se sredstva stečena kriminalom tretiraju kao legalna. Ako je uslojavanje uspješno, integracija plasira sredstva stečena kriminalom natrag u ekonomske tokove, pojavljujući se kao legalna sredstva ili kapital.

TIPOLOGIJE PRANJA NOVCA

Pranje novca spada u jedan od najtežih i najsofisticiranijih oblika organiziranog kriminaliteta. Tako da, otkrivanje i sprječavanje zasigurno zahtjeva stručnost i tehničke mogućnosti, kao i sve druge pretpostavke za uspješnu borbu protiv pranja novca.

Tipologija ima dosta i različite su po zemljama. Prema razmjerama tipologija mogu se primjetiti neke od njih kod raznih zemalja.

Što se tiče načina pranja novca, može se govoriti o zloupotrebi finansijskog te nefinansijskog sektora i samostalnih profesija. Savremeni oblici pranja novca uključuju ulaganje u nefinansijski sektor, modernu tehnologiju, elektronsko bankarstvo i investicijske fondove. Uvjetno se može reći da je „utaja poreza“ dominirala u zemljama regiona, kao jedna od tipologija. Ova tipologija ima tri podgrupe, zavisno od toga tko su utajivači poreza. Dakle, da li se radi o firmi zadnjem veleprodavcu, firmi zadnjem velekupcu ili se radi o trećem licu ili grupi lica.

Zajednička karakteristika svih oblika je veleprodajno razduženje robe na firmu nedostupnu kontrolnim organima. Porijeklo novca je nepoznato i upućuje na razne vidove kriminaliteta, a poreska utaja nije „klasična“ utaja poreza iz „legalnog poslovanja“.

Tipologije kod pravnih lica

1. Ulaganje gotovine u finansijski sistem klasičan je i osnovni korak provođenja prve faze procesa pranja novca, kada ga je i najlakše otkriti jer još uvijek postoji veza između novca i perača. Nakon ulaganja u finansijski sistem, novac postaje samo broj.
2. Nezakoniti zajmovi i krediti često se koriste u završnoj fazi procesa pranja novca kad je novac potrebno reintegrirati u ekonomski sistem. Prljavim novcem daju se zajmovi i krediti pravnim te fizičkim licima koje po isteku roka vraćaju novac. Nastala dokumentacija služi kao dokaz za utvrđivanje zakonitosti sredstava. Moguća je i obratna procedura kada se uzeti zajmovi ili krediti vraćaju prljavim novcem prije isteka ugovorenog roka. Ova tipologija ostavlja pisani tj. „papirnati“ trag kao dokaz zakonitosti sredstava, a pokazala se vrlo pogodnom i za izvlačenje novca iz firme.
3. Off shore zone ili „porezni rajevi“ pobuđuju najveću sumnju na pranje novca s obzirom na učestalost i veličinu transakcija. Njihove karakteristike su jako slobodno zakonodavstvo u smislu otvaranja banaka i firmi, nepostojeće ili male porezne obveze i snažna bankarska tajna. Računi off shore firmi otvaraju se iz bilo kojeg dijela svijeta u roku od 24 časa. Pri tome su potrebne osnovne informacije, kao npr. kopija putovnice, kopija o vlasništvu tvrtke te zahtjev za otvaranje računa. Poslovanje za takve račune moguće je i na daljinu, uz visoki stepen zaštite podataka.
4. Fiktivni ugovori i ispostava fiktivnih računa klasična je tehnika pranja novca.
5. Nerezidentni računici značajni su indikator za sumnju na pranje novca, iako ne u istoj mjeri kao off shore zone jer su vrlo raširen način bankarskog poslovanja povezan s off shore zonama. Transferi se odvijaju na način da firma off shore s otvorenim nerezidentnim računom u drugoj državi ispostavlja fakturu koja se legalno plaća preko domaćih banaka na navedeni račun te se tako transferisana sredstva koriste za lične potrebe, kriminalne aktivnosti ili se legaliziraju preko ulaganja u domaću privredu i infrastrukturu.
6. „E – banking“ - Elektronsko bankarstvo je popularna tehnika pranja novca zbog veće mogućnosti prikrivanja identiteta, otežane verifikacije podataka i velike brzine prijenosa novca na račune u zemlji i inostranstvu zbog čega mu je otežano pratiti trag.
7. Front i shell firme su paravan za protok novca, odnosno prikrivanje njegovog izvora. Shell kompanije su potpuno lažne firme koje služe za pranje novca, dok front firme obavljaju legalne aktivnosti, opet radi pra-

nja novca. To su npr. kasina, putničke agencije, restorani, društva za osiguranje, mjenjačnice i sl. Uglavnom se osniva veći broj firmi istog tipa, u raznim državama, preko kojih novac kruži i mijenja oblik. Povratkom u matičnu državu nezakoniti novac dobiva zakonito, ino. porijeklo. Prednosti nad klasičnim tehnikama je manji rizik otkrivanja.

8. Prijevare u privatizaciji javljaju se najčešće kod zemalja u razvoju, koje nastoje provesti ekonomsku reformu.
9. Tehnika "izvlačenja novca" se često koristi kod pravnih lica. Cilj je "ispumpati" novac iz javne ili privatne firme za vlastitu korist. Kod javnih firmi novac se najčešće izvlači izbjegavanjem primjene Zakona o javnim nabavkama, a kod privatnih to može biti složena kombinacija različitih tehnika. Najčešće imamo primjer da se dvije ili više osoba u firmi udruže, sa ciljem, da na štetu firme i države, sebi pribave imovinsku korist.
10. Tehnika "trgovine sa vrijednosnim papirima" može se odnositi na kupovinu dionica po nerealno visokoj cijeni ili prodaju istih po nerealno niskoj cijeni, lažnu namjeru kupoprodaje dionica sa ciljem izvlačenja novca, kupoprodaju dionica po stvarnoj cijeni te nezakonitu isplatu dividendi kada ne postoje uslovi za isto. Ovu tehniku koriste rezidenti i nerezidenti, u svoje ili tuđe ime.

Tipologija kod fizičkih lica

1. Tipologija "krijumčarenja novca" se odvija na početku procesa pranja novca čime se direktno prekida veza između novca, vlasnika i izvora. Novac se prenosi u "paketima" putem "kurira", istim ili sličnim kanalima kao i narkotička sredstva ili promjenom u neki vrijednosni papir poput čeka. Sredstva se prenose u stranu zemlju koja ima stroge zakone o bankarskoj tajni ili u off shore zone zbog lakog osnivanja firmi i banaka, kupovinu dionica i slično. Za dugotrajnije pranje sredstva će biti investirana u firme, objekte ili kasina. Ako je ciklus pranja novca završen, novac će se vratiti u zemlju njihova porijekla.
2. Podzemno bankarstvo odnosi se na alternativno bankarstvo koje ne ostavlja "pisani" trag, odnosno transakcije se odvijaju bez dokumentacije i na povjerenje. Perač polaže novac, a kao potvrda za transakciju koristi se nešto simbolično. Jednu polovicu zadržava klijent, a druga polovica se šalje prekomorskom bankaru. Perač u ciljanoj zemlji pokaže svoju potvrdu te podigne novac, pri čemu izbjegne iznošenje gotovine iz zemlje i rizik od otkrivanja.
3. Povezane transakcije su "razbijanje" većeg iznosa novca na manje kako bi se izbjegao limit prijave gotovinskih transakcija. Može se odvijati u istoj ili različitoj banci, u jednom ili više dana, od strane jedne ili više osoba. Posebno su sumnjive neobično velike transakcije i one koje nemaju logičnu svrhu.
4. Inostrane doznake mogu biti sumnjive ako nemaju

opravdanja, dolaze na račune rezidenata, a posebno u korist nerezidenata, u velikim su iznosima ili dolaze iz off shore zona. Redoviti mjesečni prilivi iz inostranstva, na devizne račune rezidenata, od mirovina, renti i plata nisu sumnjivi jer se radi o redovitim primanjima. Ako ove transakcije odstupaju od uobičajenih, postaju nelogične i izazivaju sumnju na pranje novca ili čak finansiranje terorizma.

ULOGA OFF SHORE CENTARA

Treba praviti razliku kada se off shore poslovanje zloupotrebljava u svrhu pranja novca, kada se koristi u svrhu izbjegavanja plaćanja poreza i kada je to legalno poslovanje gdje učesnici u npr. u određenoj trgovini u određenom obligacionom odnosu pokušavaju da smanje svoje troškove. Često se utvrde pojave "avansnog plaćanja" preko off shore destinacija a da se ne izvrši npr. uvoz određene robe, ili npr. otplašivanje fiktivnih kredita, a poznata su i plaćanja raznih usluga gdje je teško utvrditi tačna vrijednost te usluge, kao što je npr. "usluga konsaltinga" ili marketinška usluga, itd.

Stvar je u tome da se korištenjem off shore zona pokušava raslojiti kapital i prikriti pravo porijeklo kapitala, tako da se često puta kapital "rasloji" na nekoliko računa, pa se izvrše određene transakcije, zatim se ponovo "grupišu" i ulaže u određeni posao.

Donošenjem zakonske regulative, u kojoj je obaveza, da se korisniku iz off shore zone utvrdi "identitet", dakle da se utvrdi ko je vlasnik, da bi se došlo do značajnog napredka u sprječavanju pranja novca.

ZAKLJUČAK

Ne postoji niti jedna zemlja, niti jedan region, koji nije u riziku od pranja novca. Slučajevi pranja novca su vrlo često složeni i potrebno je raditi na predmetima nekada i više godina da bi moglo da se dođe do dokaza. Od momenta kada postoji sumnja, prije svega sumnjiva transakcija, pa do sumnje da se radi o pranju novca, pa do pribavljanja konkretnih dokaza, često puta je potrebno da prođe određeno vrijeme. Bitna je međunarodna obavještajna saradnja i adekvatno sprovođenje međunarodne pravne pomoći, imajući u vidu pribavljanje dokaza, radi kvalitetnog procesuiranja.

Neophodna je stalna edukacija svih onih koji rade na sprječavanju pranja novca, radi otkrivanja svih načina i mogućnosti pranja novca koji se pojavljuju u svijetu. Radi se o vrlo "dinamičnoj" materiji jer se stalno mijenjaju načini i ukoliko nema dovoljne spremnosti zasigurno neće biti niti kvalitetnog suprotstavljanja ovoj vrsti problema.

LITERATURA

- Bolta, D. (2007). Uloga Ureda za sprječavanje pranja novca u sustavu sprječavanja pranja novca.
- Cindori, S. (2007). Sustav sprječavanja pranja novca. *Financijska teorija i praksa*.
- Golden, W. T., Skalak, L. S., Clayton, M. M. (2005). A guide to forensic accounting investigation. John Wiley and sons.
- Heršak, G. B. (1995). Borba protiv organiziranog kriminala i pranja novca. Policija i sigurnost.
- Jelenski, M. (1991). Pranje novca – suvremeni svjetski trend. Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutarnjih poslova.
- Katušić-Jergović, S. (2007). Pranje novca (pojam, karakteristike, pravna regulativa i praktični problemi).
- Maros, I. (2001). Mjesto i uloga Ureda za sprječavanje pranja novca. Računovodstvo i financije.
- Masnjak, B. (2000). Metode i tehnike pranja novca. Računovodstvo i financije.
- Pedić, Ž. (2010). Nefinancijski sektor i samostalne profesije u kontekstu sprečavanja pranja novca. Zbornik Pravnog fakulteta Rijeka.
-

Money Laundering

Nikola Varunek

*Master of Arts in Economics, employed at the Bosnia and Herzegovina State Investigation and Protection Agency (BiH SIPA),
n.varunek@gmail.com*

Abstract: An efficient system of fight against money laundering implies adequate legislation in conformity with international standards, establishment of efficient financial intelligence service, international cooperation, good-quality investigation and prosecution of criminal offence of money laundering.

Key words: money laundering, prevention, detection, concealing, system, origin.